

Araştırma Makalesi/ Research Article

11. Yüzyıl Anadolu Coğrafyasında Yaşanan Depremler ve Etkileri

Fatih Sarıkaya*

(ORCID: 0000-0002-5430-8348)

Makale Gönderim Tarihi
09.06.2026

Makale Kabul Tarihi
20.07.2026

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Sarıkaya, F., "11. Yüzyıl Anadolu Coğrafyasında Yaşanan Depremler ve Etkileri", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11/2 (Eylül 2026): 1928-1959, DOI: 10.24186/vakanuvis.1966874.

APA: Sarıkaya, F. (2026). 11. Yüzyıl Anadolu Coğrafyasında Yaşanan Depremler ve Etkileri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11 (2), 1928-1959, DOI: 10.24186/vakanuvis.1966874.

Öz

11. yüzyıl Anadolu coğrafyası hem büyük siyasi kırılmaların hem de yıkıcı depremlerin bir arada yaşandığı oldukça önemli bir dönemi temsil eder. Dönemin tarihi kaynaklarından elde edilen bilgilerle hazırlanan bu çalışma, depremlerin o günün insanı için sadece birer doğa olayı olmadığını ortaya koymuştur. Bu felaketler, toplumun zihninde çoğunlukla "ilahi bir ikaz" veya işlenen günahların bir bedeli olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma esnasında, Bizans, Ermeni, Süryani ve İslam tarihi kronikleri gibi farklı türdeki kaynakların sunduğu veriler detaylıca karşılaştırılarak sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Sarsıntıların şehrin fiziki yapısı üzerindeki etkileri ve yapıların geçirdiği değişimler, eldeki kayıtların müsaade ettiği ölçüde aktarılmaya gayret edilmiştir. Özellikle büyük yıkımların ardından toplumun ruh

* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedİ Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, fasrky@gmail.com.

Assist. Prof. Dr., Bandırma Onyedİ Eylül University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Türkiye.

halinde yaşanan psikolojik sarsıntılar ve korku hali, tarihsel kayıtlar üzerinden mümkün olduğunca ele alınmıştır. Farklı takvim kayıtları ve kroniklerdeki çelişkili bilgiler arasında gerçekliğe en yakın olanına ulaşılmaya çalışılarak, 11. yüzyıl depremlerine netlik kazandırılması hedeflenmiştir. Elde edilen bulgular, doğa olaylarının bölge tarihini şekillendirmede belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Şehirlerin fiziksel yapısı ağır zarar görmüş olsa da, felaketlerin ardından sergilenen yeniden inşa arzusu, hükümdarların idaresi altında bulunan coğrafya ve insanlara karşı duyduğu sorumluluğu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, 11. Yüzyıl, Bizans, Selçuklu, Deprem.

Earthquakes in 11th-Century Anatolian Geography and Their Impacts

Abstract

The geography of eleventh-century Anatolia witnessed both major political transformations and destructive earthquakes, making this period one of the most remarkable eras in the region's history. Based on information derived from contemporary chronicles, this study demonstrates that earthquakes were not regarded merely as natural phenomena by the people of the time. Instead, such disasters were commonly interpreted as manifestations of divine wrath or punishments for sins committed by society.

Within the scope of the study, Byzantine, Armenian, Syriac, and Islamic chronicles representing different cultural traditions were comparatively analyzed, and detailed information concerning earthquakes was collected. Records relating to damaged urban structures were examined in order to reveal the physical impact of these disasters on cities and settlements. Particular attention was paid to the psychological effects experienced by communities after major earthquakes and to the measures adopted by rulers to alleviate the resulting crises. Furthermore, the varying explanations offered by chroniclers and the religious perceptions reflected in their narratives constitute one of the principal themes of the study. The findings indicate that the perception of earthquakes in eleventh-century Anatolia was shaped not only by natural factors but also by social, cultural, and religious considerations. Although earthquakes caused extensive destruction, the responses of rulers

reveal both their administrative responsibilities and their concern for the affected population

Keywords: Anatolia, 11th Century, Byzantium, Seljuks, Earthquake.

Giriş

Anadolu coğrafyası, insanlık tarihi boyunca medeniyetlerin yükseliş ve çöküşlerinde belirleyici rol oynamış doğal afetlerin, özellikle de depremlerin en yoğun yaşandığı bölgelerden biri olmuştur. Özellikle 11. yüzyıl, tarihi kaynaklara yansıyan çok sayıda şiddetli sarsıntıyla bölge için hem fiziksel hem de siyasi açıdan kırılma noktası teşkil eden kritik bir dönemdir. Bu tür yıkıcı felaketlerin yaşandığı bir dönemde, söz konusu olayların insanlar tarafından nasıl anlamlandırıldığı ve devletin bu krizlerle nasıl başa çıktığı önemli bir araştırma konusudur.

Tarih çalışmalarında depremler genellikle sadece birer doğa olayı olarak görülür. Ancak bir bölgenin geçmişini tam olarak anlamak için doğal afetlerin toplumsal hayata ve devlet yönetimine etkilerini de incelemek gerekir. 11. yüzyıl Anadolu'sunu araştırırken bu etkileri tek bir kaynaktan öğrenmek mümkün değildir. Bu yüzden çalışmada Bizans, Ermeni, Süryani ve İslam tarihçilerinin kayıtları bir araya getirilmiştir. Farklı kültürlerden gelen bu kronikler karşılaştırılarak, yaşanan felaketlerin ortak ve farklı yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İncelenen dönemde depremler sadece binaları yıkmakla kalmamıştır. Sarsıntıların hemen ardından salgın hastalıklar başlamış ve tarımsal üretim büyük zarar görmüştür. Halk bu büyük acıları çoğunlukla işlenen günahların bir cezası veya ilahi bir uyarı olarak yorumlamıştır. Hatta dönemin inanç çatışmaları ve bazı doğa olayları da depremlerle ilişkilendirilmiştir. Diğer taraftan, güçlü hükümdarların yıkılan şehirleri hızla onarması, zayıf yönetimlerin ise kriz anında çaresiz kalması dönemin siyasi gücünü net bir şekilde yansıtmaktadır. Bu çalışma, deprem verilerini kronolojik olarak sıralarken aynı zamanda afetin bu insani, dini ve siyasi boyutlarını da açıklamayı hedeflemektedir.

Bu çalışma; bahsi geçen yüzyılda İstanbul, Melitene (Malatya), Boukellarion theması (Bolu ve çevresi), İzmir, Diyarbakır, Antakya, Erzincan ve İznik gibi Anadolu'daki çeşitli yerleşim yerlerini etkileyen

depremleri tespit etmeyi ve incelemeyi amaçlamaktadır. Konu ele alınırken kaynaklardaki farklı tarihlendirmeler ve detaylardaki tutarsızlıklar mümkün mertebe ortaya konulmaya çalışılarak en doğru sonuca ulaşılması için gereken gayret gösterilmiştir.

11. Yüzyıl Anadolu'sunun Siyasi Durumu

Söz konusu yüzyılın büyük bir kısmında, Anadolu toprakları üzerindeki siyasi denetim ağırlıklı olarak Bizans İmparatorluğu tarafından sağlanmıştır. Ancak dinamik seyreden süreçte Selçuklu Türklerinin yükselişiyle bölgedeki hakimiyet dengeleri önemli ölçüde değişmeye başlamıştır. Vaspurakan Kralı Senekerim'in 1021'de devletini Bizans'a bırakması¹ ve Antakya gibi şehirlerin kontrolünün sağlanmasıyla² Anadolu'nun en doğu kısımları Bizans hâkimiyetine girmiştir. Bu durum imparatorluğun sadece sınırlarını genişletmemiş; aynı zamanda bu uzak coğrafyalarda meydana gelebilecek yıkıcı depremlere karşı sorumluluğu üstlenmesine de neden olmuştur.

Ancak imparatorluğun savunma gücü ve iradesi yüzyılın ortalarına doğru zayıflamaya başlamıştır. Bu durum sadece askeri bir gerileme değil; aynı zamanda büyük afetler sonrası şehirlerin yeniden ayağa kaldırılmasını geciktiren bir zafiyete de zemin hazırlamıştır. 1071 Malazgirt Savaşı ile Anadolu'daki Bizans hâkimiyeti kırılmıştır.³ Ardından Antakya⁴ ve Erzincan gibi deprem riski yüksek şehirlerin onarım sorumluluğu, kısa süre içinde Bizans'tan Selçuklu ve yerel beyliklerin idaresine geçmiştir. Nihayetinde yüzyılın son çeyreğinde Türkiye Selçuklu Devleti kurulmuş ve Süleyman Şah'ın hâkimiyeti Marmara'ya kadar yayılmıştır.⁵

¹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrnt D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. XIX.

² Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 9.

³ Ebü'l-Hasan Sadreddin Ali b. Nasır b. Ali Hüseyinî 622/1225, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukiyye*, çev. Necati Lugal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1943, s. 35.

⁴ Gülten İstek, *1101 Yılı Haçlı Seferi Ekkehard Von Aura ve Kroniği*, İksad Yayınevi, Ankara, 2024, s. 81-85; Mukadder Yıldız, *"Fulcherius Carnotensis Birinci Haçlı Seferleri Vakayinamesi"*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, s. 64.

⁵ Peter Tudebodus, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferler: Kudüs'e Yolculuk*, çev. Süleyman Genç, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s. 23.

Bu dönemde yaşanan siyasi çalkantılar, Anadolu'nun ekonomik ve toplumsal yapısını da derinden sarsmıştır. Yüzyılın ortalarına doğru Bizans İmparatorluğu'nda mali disiplin bozulmuştur. Saray harcamalarının artması ve ordunun zayıflaması üzerine halkın üzerindeki vergi yükü iyice ağırlaşmıştır. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayan köylüler ve tarım üreticileri ekonomik olarak büyük sıkıntılar çekmeye başlamıştır.⁶ Türk akınları ve yerel beyliklerin mücadeleleri yüzünden güvenliğin kalmaması, tarımsal üretimi ve ticareti neredeyse durma noktasına getirmiştir.⁷

İşte bu ekonomik ve toplumsal çöküş, büyük depremlerin yıkıcı sonuçlarını daha da artırmıştır. Hazine boşaldığı için devlet, sarsıntıların ardından şehirleri hızla ayağa kaldıracak mali gücü bulamamıştır.⁸ Yolların güvensiz olması ve kırsal nüfusun fakirleşmesi, afet bölgelerine acil yardım ve yiyecek ulaştırılmasını geciktirmiştir. Sonuç olarak, 11. yüzyıl Anadolu'sundaki siyasi istikrarsızlık ve ekonomik zayıflık, depremler sonrasında yaşanan insani krizlerin derinleşmesinde en belirleyici etkenlerden biri olmuştur.⁹

11. yüzyıl Anadolu'sunun siyasi, iktisadi ve içtimai durumu genel hatlarıyla yukarıda özetlenmiştir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, söz konusu yüzyılda meydana gelen depremler kronolojik bir sırayla ele alınacaktır. Depremlerin doğrudan coğrafi bölgelere göre değil de dönemin hükümdarlarına göre tasnif edilmesinin temel nedeni, afetlerin yol açtığı tahribat karşısında merkezi yönetimin kriz yönetimi reflekslerini, imar kabiliyetini ve siyasi otoritenin gücünü doğrudan test edebilmektir. Bu doğrultuda, depremlere ilişkin bilgiler aktarılırken öncelikle dönemin hükümdarı hakkında kısa bir bilgi sunulacak, ardından sarsıntının gerçekleştiği yer ele alınacaktır. Son olarak

⁶ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s. 296-324.

⁷ *Azîmî Tarihi: Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143/44)*, çev. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 24-30.

⁸ G. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 276-293.

⁹ Afet yönetimi ve genel siyasi arka plan bağlantısı için ayrıca bkz. F. Şamil Arık, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Meydana Gelen Depremler" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 16/27 (1992), s. 18-19.

meydana gelen bu afetlerin gelişim süreci, toplum üzerindeki etkileri ve yol açtığı sonuçlar detaylı bir şekilde incelenecektir.

Depremler

II. Basileios (976-1025)

976 yılında tahta geçen II. Basileios dönemi, Bizans İmparatorluğu'nun hem ekonomik hem de merkezi otorite bakımından en güçlü süreçlerinden biri olarak kabul edilebilir.¹⁰ Kaynaklar II. Basileios döneminde meydana gelen üç depremde bahsetmektedir. Bu süreçte Anadolu'daki şehirlerin tahkim edildiğini ve her yönüyle güçlü bir devletin olduğunu düşünürsek, depremlerde meydana gelen hasarın hızlı bir şekilde giderildiği değerlendirilebilir.

1010 İstanbul Depremi

Miladi 1010 yılı, İstanbul ve çevresinde meydana gelen şiddetli bir deprem serisiyle kayıtlara geçmiştir. Doğal afetler, dönemin kaynaklarında hem fiziki etkileri hem de çeşitli toplumsal ve dini yorumlarla birlikte kaydedilmiştir. Şöyle ki o yılın ocak ayında, nehirlerin, göllerin ve hatta denizin bile donduğu olağanüstü sert bir kış mevsiminde, İstanbul'daki ilk şiddetli deprem meydana gelmiştir. Başlangıç sarsıntısının ardından, yaklaşık iki ay boyunca, 9 Mart tarihine kadar artçı şoklar devam etmiştir. Ancak 9 Mart günü, saat 10:00 sularında, çok daha büyük ve yıkıcı nitelikte bir ana deprem yaşanmıştır. Ana sarsıntı esnasında gökyüzünde "alev gibi parlayan bir yıldızın" gözlemlendiği dahi belirtilmiştir.¹¹ Ayrıca şehirdeki önemli dini yapılardan Kırk Azizler Kilisesi ve Tüm Azizler Kilisesi'nin kubbeleri

¹⁰ G. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 276-293.

¹¹ Michael Glycas, *Annales*, ed. I. Bekker (Impensis Ed. Weberi, 1836), s. 577; Hatice Bolat, "Ioannes Skylitzes'in Bizans Tarihi İsimli Eserinin XII-XXIII. Bölümlerinin Çevirisi (959-1057)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 93; Ebru Altan, "VIII.-XI. Yüzyıllarda İstanbul ve Çevresinde Doğal Afetler", *Afetlerin Gölgesinde İstanbul*, ed. Said Öztürk, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma ve Kontrol Daire Başkanlığı Çevre Koruma Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 47; Nusret Sancaklı, *Marmara Bölgesi Depremleri : (M.Ö. 427 - M.S. 1912) Marmara Denizindeki Tsunamiler*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 48; Işın Demirkent, "Bizans Kaynaklarına Göre IV-XI. Yüzyıllarda İstanbul ve Çevresinde Depremler", Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2001, s. 64.

depremde tamamen çökmüştür. Deprem, İstanbul dışındaki civar şehirlerde de hissedilmiş ve özellikle önceki sarsıntılara kıyasla çok daha geniş çaplı ve yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Afetin yol açtığı tahribat karşısında hemen harekete geçen İmparator II. Basileios, yıkılan kısımları gecikmeksizin yeniden inşa ettirerek depremin olumsuz etkilerini gidermeye çalışmıştır.¹²

Dönemin insanları, deprem felaketini yalnızca doğal bir hadise olarak değil, aynı zamanda belirli olayların "alameti" veya "işareti" olarak da yorumlamışlardır. Mesela bu depremlerin, o dönemde İtalya'da meydana gelen bir isyanın habercisi olduğu düşünülmüştür.¹³ Nitekim büyük doğal afetler, Bizans toplumunda çoğu zaman ilahi bir uyarı veya işlenen günahların cezası olarak algılanma eğilimindedir. Depremin ardından ortaya çıkan başka önemli bir gelişme ise, insanları ve hayvanları etkileyen, hızla yayılarak çok sayıda can kaybına yol açan bir hastalığın vuku bulmasıdır.¹⁴ Hastalığın hızlı yayılımı ve yol açtığı yüksek ölüm oranı, o dönemdeki hijyen koşullarının ve sağlık altyapısının yetersizliğini ve afet sonrası salgın riskinin yüksekliğini göstermektedir. Nitekim bu tür salgınlar, büyük felaketlerin ardından toplum sağlığı üzerindeki ikincil yıkıcı etkiyi göstererek felaketin boyutunu artırmaktadır. Bu durumun, hem toplumsal hem de iktisadi hayat üzerinde olumsuz gelişmelere zemin hazırlamış olabileceği düşünülebilir. Salgın ve can kayıpları yüzünden şehirdeki iş gücünün gerilemiş olması, gündelik ticari faaliyetlerin ve üretimin de aksamasına yol açmış olmalıdır. Siyasi açıdan bakıldığında ise yaşanan bu ikincil kriz, merkezi yönetimin kriz çözme kabiliyetini doğrudan test ettiği söylenebilir. İmparator II. Basileios'un salgının ve yıkımın getirdiği

¹² Michael Glycas, *a.g.e.*, s. 577; Bolat, *a.g.t.*, s. 93. Simbat'ın eserinde ise deprem tarihi olarak Ermeni takvimi esasına göre 457 yılı işaret edilmektedir. Çeviri kitapların hem Türkçe hem de İngilizce'sinde bu yıl miladi olarak 1008 veya 1009 yılı olarak gösterilmiştir. Ancak Ermeni takviminin her ayı otuz gün olarak hesaplanmasından dolayı miladi takvime göre az da olsa farklılıklar meydana gelebilmektedir. Bu durum ve aynı zamanda bahsedilen tarihlerde başka bir deprem kaydına rastlanılmadığı göz önünde bulundurulduğunda Simbat'ın eserinde bahsetmiş olduğu depremin 1010 yılındaki deprem olduğu tahmin edilebilir. Bkz. *The Chronicle of Smbat Sparapet*, Trans.: Robert Bedrosian, Long Branch, New Jersey, 2005, s. 11.

¹³ Bolat, *a.g.t.*, s. 93.

¹⁴ Başkumandan Simbat Vekayinamesi (951-1334), çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1946, s. 17.

huzursuzluğu azaltmak adına hızlıca imar faaliyetlerine girişmesi, afetin yol açabileceği zararları en aza indirme gayreti olarak yorumlanabilir. Kaynaklarda bahsedilen "alev gibi parlayan yıldız" şeklindeki astronomik gözlemler, bu tür olayların sıklıkla doğüstü veya kehanet türü anlamlarla ilişkilendirilmesine bir örnektir. Günümüzde yapılan araştırmalar, büyük depremler sırasında yer altındaki kayaların sıkışmasıyla gökyüzünde bu tür ışıkların gerçekten oluşabileceğini göstermektedir.¹⁵ Dönemin insanları ise bu durumun bilimsel nedenini henüz bilmedikleri için, yaşanan parlamaları ilahi birer işaret veya kehanet olarak görmüşlerdir. Depremi İtalya'daki isyanın bir alameti olarak yorumlanması da doğal olayların siyasi ve sosyal gelişmelerle nasıl ilişkilendirildiğinin anlaşılmasına yardım etmektedir.

1011 Erzincan Depremi

Depremler, 11. yüzyılın başlarında sadece İstanbul'u değil Anadolu'nun diğer şehirlerini de etkilemiştir. Nitekim bu dönemde meydana gelen Erzincan depremi buna örnektir. Ermeni kaynaklarından Mxit'ar Ayrivanetsi'ye atıfla aktarılan bilgilere göre, 1011, 1012 veya 1016 yıllarından birinde Erzincan'da büyük bir deprem meydana gelmiştir. Anlatılanlara göre, şiddetli sarsıntı sonucunda Erzincan şehri neredeyse tamamen yıkıma uğramıştır. Şehrin genelindeki yıkıma ek olarak, dönemin önemli yapıları arasında yer alan kilise ve kale de tamamen çökmüştür. Depremi yol açtığı tahribatın boyutu o kadar büyüktür ki, anlatımlarda yalnızca Kiragos adında merhametli bir kişiye ait evin ayakta kalabildiği belirtilmektedir.

Depremi etkileri sadece yıkıma sebep olmakla kalmamış, bunun yanı sıra şehrin sular altında kaldığına dair ifadeler de kaynaklarda yer almıştır. Bu durumun Fırat Nehri'nin taşmasına bağlı olarak meydana gelmiş olabileceği düşünülebilir. Depremden kaynaklanan sel felaketi aynı zamanda daha fazla can kaybı yaşanmasına sebebiyet vermiş olmalıdır. Bu durum söz konusu doğal afetin sadece deprem değil, aynı zamanda sel gibi etkileri de beraberinde getiren karmaşık bir felaket

¹⁵ Deprem esnasında ortaya çıkan ışıklar için bkz. Pınar Dünder, "Deprem Işıkları," *Bilim ve Teknik*, 604 (Mart 2018).

olduğunu düşündürmektedir.¹⁶ Sel felaketi, nihayetinde kayıpların artmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra, sadece "merhametli bir kişi" olan Kiragos'un evinin ayakta kalması detayı, dönemin insanların doğal afetleri yalnızca fiziksel bir olay olarak değil, aynı zamanda ilahi bir hüküm olarak algılama eğilimine bir başka örnek olmaktadır.

1022 Melitene (Malatya) Depremi

Miladi 1022 yılının Ağustos ayında, Melitene (Malatya) bölgesinde şiddetli bir deprem meydana geldiği kaynaklarda kaydedilmiştir. Dönemin kayıtları, depremin şehir üzerindeki etkileri hakkında bazı temel bilgiler sunsa da mahiyeti ve detayları konusunda sınırlı veri bulunmaktadır. Söz konusu deprem sonucunda birçok evin yıkıldığı ve şehrin önemli ölçüde hasar gördüğü belirtilmiştir. Bu durum, depremin yıkıcı etkisinin yerel halk üzerinde ciddi sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Aynı zamanda depremin gerçekleştiği gün, bölgede şiddetli bir rüzgârın etkili olduğu ve harman edilmek üzere toplanmış olan buğdayların Fırat Nehri'ne savrulduğu da kayıtlara geçmiştir.¹⁷ Bahsedilen iki gelişme neticesinde tarımsal kaybın yaşandığı ve böylelikle insanlar için felaketin boyutlarının arttığı anlaşılmaktadır.

VIII. Konstantinos (1025-1028)

II. Basileios'tan sonra tahta geçen İmparator VIII. Konstantinos döneminde yönetim güç kaybetmeye başlamıştır. Devletin gelirleri önceki imparator döneminin etkisiyle hâlâ güçlüdür ama israf belirtileri de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Halk ise önceki disiplinli dönemin ardından gelen yeni süreçte özellikle gevşeyen yönetim ve artan keyfi uygulamalardan şikâyetçidir.¹⁸ Bu dönemde kayda geçen bir deprem bulunmaktadır. Her ne kadar deprem sonrası ile ilgili detaylı ve yeterli

¹⁶ Yasemin Aktaş, "Erzincan'da Meydana Gelen Depremler (XI-XV. Yüzyıllar)" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 68 (2020), s. 407; Emanuela Guidoboni, Giusto Traina, "A new catalogue of earthquakes in the historical Armenian area from antiquity to the 12th century", *Annals of Geophysics*, C. 37, 1995, s. 128.

¹⁷ Jean-Baptiste Chabot, *Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d'Antioche*, 1166-1199, C. 3, Ernest Leroux, Paris, 1905, s. 133; Süryani Mihail, Süryani Patrik Mihail'in Vakainamesi: 1. Kısım: 822-1042, çev. Hrant D. Andreasyan, İstanbul, 1944, s. 244; Yıldız Bozkuş, "Süryani Mikhail, Urfalı Mateos ve Abu'l-Farac Kroniklerine Göre Orta Çağ'da Depremler", *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, 8 (2023), s. 54.

¹⁸ G. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 298-300.

bilgi mevcut olmasa da devletin merkezi disiplininin gevşemesi, afet sonrası yardımların yavaşlamasına yol açmış olmalıdır.

1026/1027 İstanbul Depremi

1027 yılı Aralık ayının dördüncü gününde, Bizans İmparatoru VIII. Konstantinos'un hüküm sürdüğü dönemde, başkent İstanbul şiddetli bir depremle sarsılmıştır. Dönemin önde gelen Arap asıllı Hristiyan tarihçisi Ebü'l-Ferec'in aktarımlarına göre, bu deprem neticesinde şehirde çok sayıda bina yıkılmış ve önemli derecede hasar meydana gelmiştir.¹⁹

III. Romanos Argyros Dönemi (1028-1034)

III. Romanos döneminde devletin mali ve sosyal yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiş, merkezi otorite zayıflamaya ve büyük arazi sahiplerinin gücü artmaya başlamıştır. Mali disiplin bozulmuş ve halkın üzerindeki vergi yükü artmıştır.²⁰ Bütün bunların üzerine devletin başkentinde meydana gelen bir deprem hayat şartlarını iyice zorlaştırmıştır.

1028-1034 Arası İstanbul Depremleri

Dönemin önemli tarihçilerinden Zonaras'ın ifadelerine nazaran, İmparator III. Romanos Argyros'un imparatorluk döneminde İstanbul'da birden fazla deprem meydana gelmiştir.²¹ Lakin bu depremler hakkında net bir tarih verilmemiştir. Bunun yanında yine önemli tarihçiler olan Skylitzes ve Cedrenus ise yine bu imparator döneminde meydana gelen iki depremden bahsetmektedirler. Buna göre 13 Ağustos 1032 Pazar günü gecenin ilk saatlerinde şiddetli bir deprem gerçekleşmiştir. Olayın ardından 1033 yılının Şubat ayında ise gürültülü bir şekilde yıldız kayması meydana gelmiş ve ışığı 15 Mart tarihine kadar gözlemlenmiştir. Yine 1033 yılının Mart ayında bir deprem daha yaşanmıştır. Skylitzes, depremin 6 Mart'ta, Cedrenus ise 3 Mart'ta gece

¹⁹ Ebü'l-Ferec Yahyâ b. Saîd b. Yahyâ Antaki, *Tarihü'l-Antaki*, Jarrou Press, Trablus, 1990, s. 405.

²⁰ G. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 298-300.

²¹ Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti: (kitap XVII-XVIII)*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 52-53.

yarısı gerçekleştiğini aktarmaktadır.²² Meydana gelen depremler sonucunda şehrin karşısında yani Beyoğlu civarında²³ bulunan birçok yapı, han ve hastane büyük zarar görmüş, bazıları ise tamamen yıkılmıştır. Hatta saralılar ve cüzzamlıların tedavi gördüğü hastaneler de bu yıkımdan ağır şekilde etkilenmiştir. İmparator Romanos Argyros, depremlerin neden olduğu tahribat karşısında hızla harekete geçerek yıkılan yapıları yenilemiş ve restore ettirmiştir. Bu çerçevede İstanbul'un hayati su ihtiyacını karşılayan kanallarda meydana gelen çatlakları da onartmış ve kapsamlı bakım çalışmaları yaptırmıştır.²⁴

IV. Mikhail (1034-1041)

İmparator IV. Mikhail döneminde saray içi entrikalar artmış ve taşra yönetimi gün geçtikçe zayıflamaya başlamıştır. Bizans toplumunun üzerindeki ağır vergi yükü özellikle kırsal kesimde ekonomik sıkıntıların artmasına neden olmuştur. Bununla birlikte halk, saray yaşamı ile kendi geçim sıkıntısı arasındaki uçurumdan oldukça rahatsız bir duruma gelmiştir.²⁵ Bu dönemde meydana gelen altı deprem, vergi baskısı altındaki halkın, deprem sonrası bir de ek yükler taşımak zorunda kalmasına neden olmuştur.

1035 Boukellarion Teması (Bolu ve Çevresi) Depremi

Bizans İmparatorluğu'nun idari bir birimi olan Boukellarion temasında²⁶, 1035 yılına gelindiğinde büyük bir deprem meydana gelmiştir. Depremın yıkıcı etkisi öylesine büyük olmuştur ki, bu esnada beş köy yeryüzünde meydana gelen çatlakların arasına gömülmüştür. Afetten fiziki olarak etkilenen insanlar aynı zamanda psikolojik olarak da bunun etkisinden uzun süre kurtulamamışlardı. Nitekim, önceki

²² Bolat, a.g.t., s. 124; Georgii Cedreni, *Compendium Historiarum*, Paris, 1864, s. 231-234.

²³ Demirkent, a.g.e., s. 64; Altan, a.g.e., s. 47; Kemalettin Kuzucu, "İstanbul'un 2000 Yıllık Deprem Tarihi", *İstanbul'un Deprem Gerçeği*, ed. Sevim Erdoğan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İstanbul, 2021, s. 15; Sancaklı, a.g.e., s. 48.

²⁴ Ioannes Zonaras, a.g.e., s. 52-53.

²⁵ G. Ostrogorsky, a.g.e., s. 302-306.

²⁶ Ankara'nın merkez olduğu, Bolu ve Düzce'nin bir kısmını da içine alan, Karabük, Çankırı, Zonguldak ve Bartın'ın da dahil olduğu thema'ya verilen isim. Bkz. Alexander P. Kazhdan, "Boukellarion", *The Oxford dictionary of Byzantium*, C. 1, Oxford University Press, New York, 1991, s. 316-317.

imparatorlardan Konstantinos'un hadımları arasında yer alan Nikephoros maruz kaldığı depremden sağ kurtulmuş olsa da yaşadığı büyük sarsıntının etkisiyle Stoudios Manastırı'nda keşiş olmaya karar vermiştir.²⁷

1036 İstanbul Depremi

Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da 18 Aralık 1036 tarihinde gecenin geç saatlerinde bir dizi deprem gerçekleşmiştir. Dönemin önemli tarihçilerinden Skylitzes'in aktardığı bilgilere göre, aynı gece içerisinde gerçekleşen üç depremden biri, diğer ikisine kıyasla daha şiddetli hissedilmiştir. Deprem ile ilgili can kaybı veya yapılarda hasar gibi konularda detaylı bilgi verilmemesi muhtemelen yıkıcı bir etkiye sahip olmamasından kaynaklanmaktadır.²⁸

1037 İstanbul Depremi

İstanbul'da 2 Kasım 1037 tarihinde, gündüz saat on civarı bir deprem vuku bulmuştur. Bu deprem ile başlayan depremler silsilesi peyderpey devam ederek üç ay boyunca sürmüştür. Ocak ayının sonuna gelindiğinde etkisini yitiren deprem silsilesi son bulmuştur.²⁹ Yaklaşık üç ay gibi uzun bir süreye yayılan depremler başkent halkı üzerinde muhtemelen psikolojik bir baskı oluşturarak endişe etmelerine neden olmuştur. Buna karşın, ilgili kaynaklarda hasar ya da can kaybına dair bir verinin bulunmayışı söz konusu depremlerin şiddetinin düşük olduğuna delil olarak gösterilebilir.

1040 İzmir Depremi

İmparatorluğun önemli şehirlerinden biri olan İzmir'de 2 Şubat 1040 tarihinde büyük bir deprem gerçekleşmiştir. Sarsıntı o denli şiddetli olmuştur ki yalnızca İzmir değil çevresindeki şehirlerde de yıkıma sebebiyet vermiştir. Buna rağmen en büyük hasar İzmir şehrinde kaydedilmiştir. Deprem sonucunda çok sayıda bina yıkılmış ve birçok insan enkaz altında kalarak hayatını kaybetmiştir. Öyle ki, şehir halkının

²⁷ Bolat, a.g.t., s. 133.

²⁸ Altan, a.g.e., s. 47; Bolat, a.g.t., s. 134.

²⁹ Georgii Cedreni, a.g.e., s. 25; Bolat, a.g.t., s. 136; Demirkent, a.g.e., s. 64; Kuzucu, a.g.e., s. 15.

büyük bir kısmı yaşamını yitirmiş, İzmir derin bir yas ve hüznün atmosferine bürünmüştür.³⁰

1041 İstanbul Depremi

Başkent İstanbul'da 10 Haziran 1041 tarihinde öğle vakitlerinde bir deprem kaydedilmiştir. Mevcut kaynaklarda depremin yol açtığı yıkıcı etkilere, hasarlara veya can kaybına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu durum, söz konusu depremin, Bizans kroniklerinde detayları zikredilen diğer büyük İstanbul depremleriyle kıyaslandığında daha sınırlı bir etkiye sahip olduğuna işaret etmektedir.³¹

1040/1041 Diyarbakır Depremi

Dönemin önemli tarihçilerinden olan Arap asıllı Azîmî H. 432 yani M. 1040-1041 yıllarında Diyarbakır'ın iki kez depremle sarsıldığını ifade etmiştir.³² Konu hakkında daha fazla detay vermemesinden dolayı depremlerin şiddetinin az ve yıkıcı etkisinin düşük olduğu değerlendirilebilir.

IX. Konstantinos Monomakhos (1042–1055)

Monomakhos döneminde merkezi otoritenin zayıflamaya başlamasıyla birlikte yönetimde güçsüz bir imparator görüntüsü ortaya çıkmıştır. Saraydaki lüks harcamalar nedeniyle mali yönden sıkıntılar artmıştır. Bizans bu süreçte dışarıdaki baskılarla uğraşırken, içerideki yönetim boşluğu ordunun zayıflamasına ve devlet harcamalarının kontrolsüzce artmasına yol açmıştır. Aynı zamanda Hristiyan dünyası için önemli bir gelişme olan Roma ile İstanbul kiliselerinin ayrıldığı süreç de bu dönemde ortaya çıkmıştır.³³ Yaşanan olumsuzluklar merkeze uzak yerlerde gerçekleşen dört deprem sonrasında şehirlerin onarımını olumsuz etkileyerek, muhtemelen yıkılan yerlerin yeniden ihyasını geciktirmiştir.

1044/1045 Diyarbakır Depremi

³⁰ Georgii Cedreni, *a.g.e.*, s. 256; Bolat, *a.g.t.*, s. 139.

³¹ Bolat, *a.g.t.*, s. 146; Altan, *a.g.e.*, 47; Kuzucu, *a.g.e.*, s. 15.

³² Azîmî, *a.g.e.*, s. 4.

³³ G. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 309-313.

Azîmî'nin kaydettiğine göre, H. 436 yani M. 1044-1045 tarihinde Tebriz'de şiddetli bir deprem meydana gelmiştir. Depremi etkileri Güneydoğu Anadolu'ya kadar ulaşmış ve Diyarbakır bu uzak merkezli sarsıntıdan etkilenmiştir.³⁴ Böylece şehir, Diyarbakır merkez üssü olmamasına rağmen deprem nedeniyle ciddi şekilde sarsılmıştır.

1045 Antakya Depremi

Orta Çağın önemli tarihçilerinden biri olan Süryani Mihail'in kroniğinde 1045 yılının Şubat ayında, Ninovalılar³⁵ haftasının Cuma günü büyük bir deprem meydana geldiği ifade edilmektedir. Ancak eserde depremin nerede gerçekleştiği hakkında açıkça belirtilmemiştir. Buna rağmen takip eden paragrafta geçen "bizim Antakya" ifadesinden hareketle depremin Antakya'da meydana geldiği düşünülebilir. Yıkıcı etkisi oldukça büyük olan deprem nedeniyle birçok yapı hasar almış ve yıkılmıştır.³⁶

1045/1046 Erzincan Depremi

Dönemin kaynaklarının ifadelerine göre, 10 Mart 1045 tarihinde Erzincan ve çevresinde meydana gelen büyük bir deprem, bölgede ciddi yıkıma yol açmıştır.³⁷ Sarsıntı, özellikle dikkat çeken yapılar arasında yer alan kiliseler başta olmak üzere, çok sayıda büyük binanın hasar görmesine ve yıkılmasına neden olmuştur. Depremi etkisiyle Erzincan kentinin önemli bir bölümü büyük ölçüde tahrip olmuştur. Hatta depremin şiddeti o kadar fazladır ki, sarsıntılar dolayısıyla yeryüzünde

³⁴ Azîmî, *a.g.e.*, s. 8.

³⁵ Şubat ayında üç gün oruç tutulan günlere Ninova orucu denmektedir. Bkz. Mehmet Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, Chiviyazıları Yayınevi, Ankara, 2003, s. 141. Süryani Mihail'in eserinde geçen Ninovalılar haftası ifadesiyle anlatılmak istenen oruç tutulan bu günler olmalıdır.

³⁶ Chabot, *a.g.e.*, s. 160.

³⁷ Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 81-82; Simbat, *a.g.e.*, 31; Chabot, *a.g.e.*, 160. Süryani Mihail'in Türkçe tercümesinde dikkat çekici bir farklılık bulunmaktadır. Selevkos takvimine göre tarihlendirme yaptığı bilinen Mihail'in Fransızca tercümesinde 1356 yılı (M. 1045) belirtilmişken, Türkçe tercümesinde 1361 yılı (M. 1051) kaydedilmiştir. Diğer kaynakların da 1045 yılını işaret etmesi göz önüne alındığında, Fransızca tercümenin doğru, Türkçe tercümenin ise hatalı olduğu sonucuna varılmalıdır. Bkz. Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihail'in Vakainamesi: 2. Kısım: 1042-1195*, çev. Hrnt D. Andreasyan, İstanbul, 1944, s. 21.

büyük çatlaklar meydana gelmiştir. Bu esnada çatlakların içerisine birçok insan düşmüş ve çığlıklar atmaya başlamışlardır. Uzun süre devam eden çığlıklar sonrasında çatlaklarda sessizlik meydana gelmiş ve birçok insan hayatını kaybetmiştir. Depremi artçı sarsıntıları yaklaşık bir yıl boyunca devam etmiştir. Neticede bütün bu anlatılanlar afetin şiddetini ve süresini ortaya koymaktadır. Ayrıca, felaket sırasında bazı olağan dışı doğa olaylarının da gözlemlendiği kayıtlara geçmiştir. Güneşin ve ayın renginin kızarması, yeryüzünün yoğun sis ya da dumanla kaplanması gibi hadiseler, dönemin kaynaklarında dikkat çeken ayrıntılar arasında yerini almaktadır.³⁸

1053/1054 Antakya Depremi

Urfalı Mateos ve Simbat'a göre 1053-1054 yılında Antakya'da iki deprem yaşanmıştır. Olaylar hakkında Simbat'ın verdiği bilgiler Mateos'un aktardıklarıyla neredeyse aynıdır. Meydana gelen her iki depremi de Allah'ın bir cezalandırması olarak anlatan yazarlar, depremlerden sonra yıkılan bina ve yapılardan bahsetmemektedirler. İlk deprem şehri sallayan şiddetli bir sarsıntı olarak anlatılırken, ikincisinin ise öğle saatlerinde büyük bir ses eşliğinde meydana geldiği bilgisi verilmiştir. Deprem esnasında aynı zamanda yeryüzünün yarıldığı ve içerisine 10.000 kadar insan düştüğü kaydedilmiştir. Verilen rakam her ne kadar abartılı olarak görölse de yaşanan felaketin büyüklüğünü göstermesi bakımından kayda değerdir. Yine yazarların ifadesine göre on beş gün boyunca bu insanların feryatları etraftan duyulmuştur. Daha sonra yarılmış olan toprak kapanmış ve insanlara mezar olmuştur. Depremi ilahi bir uyarı olarak algılayan kaynaklar, sebebini de Rumların, Süryanilerin incilini yakma teşebbüsü olarak göstermişlerdir. Söz konusu incil yakma hadisesi şu şekilde cereyan etmiştir: Rumlar Antakya'da bulunan Süryaniler'in kalabalıklar halinde kiliselere gidip ibadet etmelerinden rahatsız oluyorlardı. Bunun üzerine Süryanilerin inancına mensup bölgede sözü geçen itibarlı birisini kendi mezheplerine geçmeye ikna etmişlerdi. Artık kendilerini daha güçlü hisseden Rumlar Patrik'in emri ile Süryanilerin incilini ateşe atıp yakmaya çalıştılar. Ancak incil, her seferinde ateşte yanmadan geri çıkmaktaydı. Bu durum bir

³⁸ Simbat, *a.g.e.*, s. 31; Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 81, 82.

rivayete göre üç³⁹, diğer rivayete göre dört⁴⁰, başka bir rivayete göre de beş⁴¹ kez tekrar etmiş ve sonunda İncil ateşte yanmıştı. İşte bu durumun bölgede deprem felaketinin yaşanmasına sebebiyet verdiği düşünülmüştür.⁴² Müverrih Vardan da benzer bir olaydan söz ederek depremin 1072 yılında gerçekleştiğini belirtmiştir. Ancak onun verdiği bilgilerde dikkat çeken en önemli fark, yarılan toprağın içine düşen insan sayısının diğer kaynaklara göre daha az, takriben 1000 kişi olarak kaydedilmiş olmasıdır.⁴³ Bunun haricinde olayın gerçekleşme tarihine ilişkin kaynaklar arasında yaklaşık yirmi yıllık bir farklılık bulunması, hangi tarihin daha güvenilir olduğunu sorgulamayı gerekli kılmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde hem Simbat'ın hem de Urfalı Mateos'un aynı tarihi vermesi dikkat çekicidir. Üstelik olayın meydana geldiği döneme daha yakın bir zamanda yaşamış olan Urfalı Mateos'un aktardığı bilginin, tarihsel gerçekliğe daha yakın ve dolayısıyla daha güvenilir kabul edilmesi mümkündür.

X. Konstantinos Dukas (1059–1067)

Ele alınan dönemde Anadolu'nun doğu sınırlarında ortaya çıkan Türk varlığı, bölgedeki güvenlik düzeyinin belirgin şekilde gerilemesine neden olmuştur. İmparatorun uyguladığı hatalı politikalar, devlet maliyesindeki sorunların her geçen gün derinleşmesine yol açmıştır. Hatta maliye idaresinde memuriyetlerin parayla satılması gibi uygulamalar, devletin bürokratik yapısını zayıflatmış ve askeri gücün ihmal edilmesiyle birleşince de Bizans'ın Doğu'daki savunma kapasitesini ciddi şekilde azaltmıştır.⁴⁴ Aynı zaman diliminde meydana gelen ve Marmara Bölgesi'nin tamamını etkileyen şiddetli depremler ise

³⁹ Müverrih Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi: (889-1269)*, çev. Hrant D. Andreasyan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1937, s. 178-179.

⁴⁰ Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 81-82; Kürşat Yıldırım, Hakan Nişancı, "Antik Çağlardan X. Yüzyıla Kadar Anadolu'da Depremler", *Avrasya Dosyası Dergisi*, 14/1 (2023), s. 127; Bozkuş, *a.g.m.*, s. 55; Nuh Arslantaş, *İslam Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 79; Selim Kaya - Rahime Kıyılı, "Antakya'da Ortaçağ'da Meydana Gelen Doğal Âfet ve Salgın Hastalıklara Bir Bakış", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Hatay 6/12 (2014), s. 406.

⁴¹ Simbat, *a.g.e.*, 34-35.

⁴² Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 98-99; Simbat, *a.g.e.*, s. 34-35.

⁴³ Müverrih Vardan, *a.g.e.*, s. 178-179; Arık, *a.g.m.*, s. 18.

⁴⁴ G. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 317-318.

toplum yaşamı üzerinde ilave bir baskı unsuru oluşturarak halkın karşı karşıya kaldığı zorlukları ağırlaştırmıştır.

1063-1065 Marmara Depremleri (İstanbul-İznik)

23 Eylül 1063 tarihinde gece Marmara bölgesinin neredeyse tamamını etkisi altına alan büyük bir deprem meydana gelmiştir. Bizans tarihçisi Attaleiates'e göre deprem şehrin batı tarafında başlamıştı.⁴⁵ Dönemin insanların daha önce karşılaşmadığı şiddette gerçekleşen deprem nedeniyle birçok kilise ve ev yıkılmış, ancak az bir kısmı bu felaketten kurtulmuştur. Bunun yanı sıra yıkılmayan bazı kiliselerde de büyük çatlaklar oluşmuştur. Uzun süren deprem sırasında üç kez şiddetli sarsıntı gerçekleşmesi sonucunda, büyük korku ve panik yaşayan insanlar çığlıklar atarak bağıriş çağırış içerisinde canlarını kurtarmaya çalışmışlardır. Evlerinden çıkıp enkaz altında kalmaktan kurtulan insanlar Allah'a dua etmeye başlamışlardır. Bazı evlerde, genellikle gözlerden uzak kalmayı tercih eden kadınlar dahi evlerini terk ederek dışarı çıkmışlardı. Gece boyunca on veya daha fazla artçı deprem meydana gelmiş, ancak bu depremler ilki kadar şiddetli olmamıştır. İstanbul'un batı tarafındaki Marmara kıyılarında Rhaidestos (Tekirdağ), Panion⁴⁶ ve Myriophyton (Mürefte)'da depremden ciddi şekilde zarar görmüş ve buralardaki birçok bina yıkılmıştır. Özellikle bu bölgelerde yıkılan binalar temeline kadar çökmüş ve altında kalan birçok insan da hayatını kaybetmiştir. Depremin etkisi o kadar güçlüdür ki Hellespontos (Çanakkale Boğazı)'a kadar yıkıcı sonuçlar doğurmuş, hatta Marmara Denizi'nin güney kıyılarında bile tahribata yol açmıştır. Dönemin harika mimari eserlerinden biri olarak tanımlanan ve oldukça sağlam bir yapı olan Kyzikos'taki Hadrianus Tapınağı da depremde büyük ölçüde yıkılmıştır.⁴⁷ Bu esnada devlet adamları ve toplumun önderleri olabilecek kişiler, halk arasında düzeni sağlamak ve onları sakinleştirmek için gayret göstermişlerdir. Nitekim depremin yıkıcı etkilerinden oldukça

⁴⁵ Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 96; Demirkent, *a.g.e.*, s. 64-65; Sancaklı, *a.g.e.*, s. 49; Altan, *a.g.e.*, s. 48; Kuzucu, *a.g.e.*, s. 16.

⁴⁶ Tekirdağ'ın yaklaşık on kilometre güneyinde bulunan, bugünkü adı Barbaros olan deniz kenarı yerleşim beldesidir. Bkz Getzel M. Cohen, *The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor*, University of California Press, Berkeley 1995, s. 87.

⁴⁷ Mikhael Attaleiates, *a.g.e.*, s. 97-98.

rahatsız olan halkın korkularını dindirmek ve paniği azaltmak için Michel Psellos dini içerikli bir konuşma yaparak onları rahatlatmaya çalışmıştır.⁴⁸ Netice itibarıyla söz konusu depremler, ilki kadar büyük olmamakla birlikte iki yıl boyunca devam etmiştir.

Dönemin önemli şehirlerinden biri olan İznik de depremlerden bu sarsıntı serisinden büyük ölçüde etkilenmişti. Ancak İznik'in hangi süreçte etkilendiği konusunda kaynakların aktardıkları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Nitekim Glycas ve Zonaras İznik'e büyük ölçüde zarar veren depremin 1063 yılında gerçekleşen bu deprem olduğunu söylerlerken⁴⁹; Attaleiates ise iki sene boyunca devam eden depremlerin sonunda gerçekleşen yeni bir depremin yıkıcı etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir.⁵⁰ Buna göre, İznik 1065 yılında yaşanan başka bir deprem sırasında ağır hasar görmüştür denilebilir. Depremin yıkıcı etkisi sonucunda büyük bir yapı olan Kutsal Babalar Kilisesi ve Ayasofya Kilisesi yıkılmış, surların bir kısmı çökmüş ve ciddi zarar oluşmuştur.⁵¹ İnsanlar, diğer depremlerde olduğu gibi, bu yıkıcı etkiyi de işledikleri günahlar nedeniyle yaratıcının kendilerine verdiği bir ceza olarak görmüş ve bu durum, mevcut koşullar ile gelecek hakkında çeşitli yorumlar yapmalarına neden olmuştur. Zira bu depremler, insan neslinin yok olması için değil, aksine kendilerini düzeltmeleri ve çeki düzen vermeleri için yaratıcı tarafından yapılan bir uyarı olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra örneklerine başka depremlerde de rastladığımız deprem esnasında harici bazı doğa olaylarından da bahsedilmektedir. Nitekim neredeyse ay büyüklüğünde bir kuyruklu yıldız etrafına dumanlar yayarak kırk gün boyunca görünmeye devam etmiştir.⁵²

VII. Mikhail Dukas (1071–1078)

⁴⁸ Paul Gautier, "Monodies inédites de Michel Psellos", *Revue des études byzantines*, No: 36, Institut Français D'études Byzantines, Paris, 1978, s. 83-151; Frank Verdeyen, "Bizans Döneminde İstanbul'da Depremler: Halk Üzerinde Etki", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, çev. F. Şamil Arık, Ankara 19/30 (1997), s. 310.

⁴⁹ Ioannes Zonaras, *a.g.e.*, s. 119; Michael Glycas, *a.g.e.*, s. 605.

⁵⁰ Mikhael Attaleiates, *a.g.e.*, 98.

⁵¹ Ioannes Zonaras, *a.g.e.*, s. 119; Michael Glycas, *a.g.e.*, s. 605; Mikhael Attaleiates, *a.g.e.*, 98.

⁵² Michael Glycas, *a.g.e.*, s. 605; Mikhael Attaleiates, *a.g.e.*, s. 96-97.

Bizans, bu dönemde Doğu Akdeniz'deki en önemli stratejik üslerinden biri olan Bari'yi kaybetmiştir. VII. Mikhail İmparatorluğu sürecinde, içinde bulunduğu sıkışık durumda Papa VII. Gregorius'den yardım istemek zorunda kalmıştır. Balkan Yarımadası'ndaki Bizans hakimiyeti de bu sıralarda zayıflamaya başlamış, Peçenek ve Macar akınları genel karışıklığı daha da artırmıştır. VII. Mikhail Dukas dönemi, iç karışıklıklar, askeri zafiyet, toprak kayıpları ve ağır bir ekonomik krizle öne çıkmış, Bizans İmparatorluğu için ciddi bir gerileme sürecine dönüşmüştür.⁵³ Onun imparatorluğu süresince Anadolu'da kayda geçen yıkıcı etkisinin olmadığı tahmin edilen bir depremden bahsedilmektedir.

1074/1075 Antakya Depremi

Olayın gerçekleştiği döneme en yakın yaşayan tarihçilerinden olan Azîmî, H. 467 (M. 1074/75) tarihinde Antakya'da bir deprem meydana geldiğini ifade etmektedir.⁵⁴ Deprem hakkında başka bir malumat vermemesinden dolayı, bu depremin etkisinin sınırlı olduğu, can ve mal kaybına sebebiyet vermediği düşünülebilir.

III. Nikephoros Botaneiates (1078–1081)

Bizans İmparatorluğu'nda 1078 yılında bir taht değişikliği meydana gelmiştir. Henüz yeni ama yaşlı imparator Botaneiates'in gücü de devleti karışıklıklardan kurtarmaya yetmemiştir. Onun kısa saltanat dönemi, dağılma ve çöküş devrinin son aşamasını oluşturmuş ve isyanlar, iç savaşlarla geçmiştir. Aynı zamanda Nikephoros Botaneiates dönemi, Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu iç karışıklıkların, askeri zayıflığın ve Anadolu'daki Türk ilerleyişinin hiç olmadığı kadar arttığı süreçtir.⁵⁵ Bu dönemde meydana gelen bir deprem ise imparatorluğu olumsuz etkileyecek düzeyde değildir.

1080/1081 Antakya Depremi

Antakya'yı etkileyen başka bir depremden bahseden Azîmî, sarsıntının H. 473 (M. 1080/81) yılında gerçekleştiğini aktarmaktadır. Ancak depremin merkez üssü bu sefer Antakya değildir. Depremin tam yeri bilinmese de sahil bölgelerinde olduğu ifade edilmiş, etkisinin ise

⁵³ G. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 321-323.

⁵⁴ Azîmî, *a.g.e.*, s. 24; Yıldırım, Nişancı, a.g.m., s. 127; Arık, a.g.m., s. 18.

⁵⁵ G. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 323-325.

Antakya'dan hissedildiği kaydedilmiştir.⁵⁶ Herhangi bir can ve mal kaybının kayıtlarda yer almaması, depremin en azından Antakya için yıkıcı bir etkiye sahip olmadığını düşündürmektedir.

I. Aleksios Komnenos (1081–1118)

I. Aleksios dönemi, Bizans İmparatorluğu için yeniden canlanma çabalarının başladığı, aynı zamanda derin iç ve dış sorunlarla boğuştuğu bir geçiş evresini temsil eder.⁵⁷ Bu dönemde kendini toparlayan imparatorluk, güçlenen otorite ve imar faaliyetleri sayesinde afet sonrası iyileşme kapasitesini artırmış olmalıdır.

1085 İstanbul Depremi

Süryani Mihail'in kroniğine göre, Selevkos takvimiyle 1396 (M. 1085) yılında İstanbul'da meydana gelen deprem neticesinde binlerce insan hayatını kaybetmiştir.⁵⁸ Ancak bu olay, kaynaklarda yeterince yer bulamadığından, ayrıntılarını ortaya koymak oldukça zordur. Konuyla ilgili olarak kabul edilebilecek bir bilgi de Glycas'ın eserinde geçmektedir. Glycas, tarih belirtmeksizin Aziz Nikolaos'un anma gününde şiddetli bir depremin gerçekleştiğini ve bu sarsıntının birçok evin, revakın ve kilisenin yıkılmasına neden olduğunu aktarmıştır. Deprem sırasında enkaz altında kalan pek çok kişi yaşamını yitirmiştir. Glycas doğrudan bir tarih vermese de eserinde Çaka Bey'in (Tzakatzas) Sakız, Sisam ve Rodos adalarını ele geçirme sürecini anlattıktan hemen sonra bu depremde bahsetmiştir.⁵⁹ Dolayısıyla, söz konusu depremin İmparator Aleksios'un tahta geçtiği 1081 ile Çaka Bey'in öldüğü 1095(?)⁶⁰ yılları arasında meydana geldiği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde, tarih vermeden Aleksios Komnenos'un (1081-1118) hükümdarlığı döneminde gerçekleştiğini belirttiği bir İstanbul depreminden bahseden Zonaras, Glycas ile benzer bilgiler aktarmaktadır. Zonaras'a göre de deprem, Aziz Nikolaos'un anma gününde gerçekleşmiş ve şiddetli

⁵⁶ Azîmî, *a.g.e.*, s. 27; Arslantaş, *a.g.e.*, s. 84; Kaya, Kıyılı, *a.g.m.*, s. 408.

⁵⁷ G. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 329-333.

⁵⁸ Chabot, *a.g.e.*, s. 180; Süryani Mihail, *Vakainame 2*, s. 38.

⁵⁹ Michael Glycas, *a.g.e.*, s. 620.

⁶⁰ Mücteba İlgürel, "Çaka Bey", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1993, s. 186-188; Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey: İzmir ve civarındaki adaların ilk Türk Beyi M. S. 1081-1096*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1966, s. 55.

sarsıntı nedeniyle çok sayıda ev ve kilise yıkılmıştır. Birçok insan göçük altında kalarak hayatını kaybederken, kamu binaları ve stoa yapıları da büyük ölçüde zarar görmüştür.⁶¹ Bu veriler doğrultusunda Zonaras'ın bahsettiği depremin 1085 yılında İstanbul'da meydana gelen deprem olduğu ortaya çıkmaktadır. Bütün bu bilgilere rağmen, İstanbul'da büyük can kayıplarına neden olan bir depremin kaynaklarda oldukça az yer bulması dikkat çekicidir. Özellikle dönemin tanıklarından biri olan ve babası Aleksios Komnenos'un iktidar yıllarını anlatan Anna Komnena'nın eserinde bu depremle ilgili herhangi bir kayda rastlanmaması şaşırtıcıdır.⁶² Bu durumun muhtemel nedeni, Anna'nın olayın gerçekleştiği sırada henüz 1-2⁶³ yaşlarında bulunması ve dolayısıyla hatırlamadığı bir olayı eserine dahil etmemiş olmasıdır.

Sultan Melikşah (1072-1092)

Türk tarihinin önemli hükümdarlarından birisi olan Sultan Melikşah'ın saltanat yılları, aynı zamanda Selçuklu Devleti'nin en ihtişamlı dönemlerinden biridir. Bu sırada devlet, doğuda Tanrı Dağları ve Seyhun Nehrinden Akdeniz sahillerine kadar uzanan büyük bir coğrafyaya hakim olmuştur.⁶⁴ Bu sırada devlet, Selçuklu topraklarında meydana gelecek olan bir depremin olumsuz etkilerini hızlı bir şekilde ortadan kaldırma imkanına sahiptir.

1091/1092 Antakya Depremi

Selçukluların hakimiyeti sürecinde Anadolu'yu etkileyen deprem 1091 yılında Suriye veya Antakya bölgesinde gerçekleşmiştir. Ancak depremin tam olarak nerede, hangi tarihte ve hangi ayda gerçekleştiği konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Söz konusu çelişkiler, aynı yıl içerisinde birden fazla depremin yaşanmış olabileme ihtimalini akla getirmektedir. Öte yandan, kaynaklarda depremin etkilerine dair kullanılan benzer ifadeler, tarihi kayıtların büyük olasılıkla aynı olaya

⁶¹ Ioannes Zonaras, *a.g.e.*, s. 167.

⁶² Anna Komnena, *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin tarihi Malazgirt'in sonrası*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1996.

⁶³ Güray Kırpık, *Belgelerle Çaka Bey*, C. k.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018, s. 15.

⁶⁴ Ebü'l-Fazl b. Ebü'l-Hayr Reşidüddin Fazlullah-i Hemedani, *Cami'ü't-Tevarih Selçuklu Devleti*, çev. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul, 2010, s. 130.

işaret ettiğini düşündürmektedir. Bu çerçevede; İbnü'l-Esîr, İbnü'l-Kalânîsî, Urfalı Mateos ve Simbat'a göre, 26 Eylül 1091 Salı gecesi Suriye civarında meydana gelen büyük bir deprem, çevredeki birçok yerleşim yerini etkilemiştir.⁶⁵ Buna karşılık Cenâbî, yaklaşık iki ay sonra, 4 Aralık 1091 gecesi Antakya'da büyük bir depremin yaşandığını belirtmektedir.⁶⁶ Oluşan sarsıntı sonucunda Antakya'da birçok ev ve kilise yıkılmış, çok sayıda insan enkaz altında kalarak hayatını kaybetmiştir.⁶⁷ Şehirde büyük tahribata yol açan bu deprem, Seyyide (Meryem Ana) Kilisesi'ne de ciddi zarar vermiştir. Ayrıca Antakya surlarının burçlarından kimine göre doksan⁶⁸, kimine göre yetmiş tanesi⁶⁹ yıkılmıştır.

Antakya'daki depremin yıkıcı etkisinden bahseden bir diğer tarihçi ise Süryani Mihail'dir. Mihail, bu olayı eserinde yalnızca bir cümleyle özetleyerek, toplam seksen altı burcun çöktüğünü ifade etmektedir; ancak depremi 1081 yılına tarihlendirmiştir.⁷⁰ Ne var ki, Mihail'in bu kısa anlatımında verdiği ayrıntılar, özellikle burçların yıkılmasından söz etmesi ve bahsettiği tarihte başka bir büyük depremin kaydedilmemiş olması, onun sözünü ettiği depremin muhtemelen 1091 yılında meydana gelen deprem olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Mihail, diğer tarihçilerin 1091 yılı depremine dair aktardığı bazı ayrıntıları, daha sonra meydana geldiğini iddia ettiği başka bir deprem bağlamında da anlatmaktadır. Bu durum, Mihail'in seksen altı burcun yıkıldığını belirttiği depremin, 1091 yılındaki büyük depremle aynı olduğunu

⁶⁵ Ebû Ya'la Hamza b Esed b Ali ed-Dimaşki İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Ebî Ya'la Hamza İbnü'l-Kalânîsî*, Matbaatü'l-Abai'l-Yesuiyyin, Beyrut, 1908, s. 120-121; Urfalı Mateos, *a.g.e.*, s. 177; Simbat, *a.g.e.*, s. 47; Yıldırım, Nişancı, *a.g.m.*, s. 127; Bozkuş, *a.g.m.*, s. 56; Arık, *a.g.m.*, s. 19; Arslantaş, *a.g.e.*, s. 85; Kaya,Kıyılı, *a.g.m.*, s. 408.

⁶⁶ Muharrem Kesik, *Cenâbî'ye göre Türkiye Selçukluları (Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-Aylemü'z-zâhir fî ahvâli'l-evâ'il ve'l-evâ'ir adlı eserinin Türkiye Selçukluları ile ilgili kısmının tenkidli metin neşri)*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2023, s. 51.

⁶⁷ Simbat'ın aktardığına göre, Nusaybin de bu depremden zarar görmüştü. Ancak diğer kaynaklarda bu bilgiye rastlanmaması ve depremin yol açtığı hasarın niteliği ve boyutu hakkında başka bir detay bulunmaması gibi nedenlerle bu duruma doğrudan atıfta bulunmaktan kaçınılmıştır. Bkz. *Simbat*, *a.g.e.*, s. 47.

⁶⁸ Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esîr, *İslam tarihi: el-kamil fi't-tarih tercümesi*, çev. Abdülkerim Özeydin, Bahar Yayınları, İstanbul, 1987, s. 174.

⁶⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *a.g.e.*, s. 120-121; Kesik, *a.g.e.*, s. 51.

⁷⁰ Chabot, *a.g.e.*, s. 180; Süryani Mihail, *Vakainame 2*, s. 38.

düşündürmektedir. Mihail'in anlatımına göre; Bizans İmparatoru Alexios, Haçlıların İstanbul'dan, dolayısıyla Boğaz'dan geçişine izin vermemiştir. Bunun üzerine Haçlılar, şehri Bizanslılardan almayı planlamış ve 1090–1097 yılları arasında yedi yıl boyunca İstanbul halkıyla savaşmakla meşgul olmuşlardır. Franklar İstanbul'u kuşattıkları sırada, Antakya'da büyük bir deprem meydana gelmiş ve bu sarsıntı sırasında yıkılan kulelerden birinin temellerinde geniş bir yeraltı yapısı bulunmuştur. Bu yeraltı odasında atlı Frankları tasvir eden, zırhlı, mızraklı ve kılıçlı büyük bronz heykeller yer almaktadır. Söz konusu heykellerin tamamı demir zincirlerle bağlanmış durumdadır. Türk Sultanı Aghousian (Yağısıyan), bu figürlerin ne olduğunun araştırılmasını emretmiş, ancak ne amaçla yapıldıkları konusunda kimse bilgi verememiş ve hiçbir yazılı kayıt da bulunamamıştır. Dolayısıyla bunların eski putlar, yani paganlara ait kutsal figürler olduğu düşünülmektedir. Öte yandan, Azîmî ve Cenâbî, olay hakkında farklı şeyler söylemekte ve depremin ardından yıkılan burçların temellerinde Hristiyan figürleri ile silahlar bulunduğunu aktarmaktadırlar. Aynı kaynaklara göre, Antakya Valisi Yağısıyan, bunların olduğu gibi yerinde bırakılmasını ve tekrar gömülmesini emretmiştir.⁷² Uzun süre yıkık halde kalan burçlar, daha sonra Sultan Melikşah'ın emriyle onararak eski hâline getirilmiştir.⁷³ Her ne kadar kaynaklarda burçların uzun süre yıkık kaldığından bahsedilse de, I. Haçlı Seferi esnasında burçların yenilendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Haçlı ordusu, İznik'i ele geçirdikten sonra Anadolu coğrafyasını aşmış, 20 veya 21 Ekim 1097 tarihinde Antakya önlerine ulaşarak şehri kuşatma altına almıştır. Bu esnada şehir, Asi Nehri üzerindeki sağlam surları ve coğrafi konumuyla oldukça müstahkem bir yerdir.

1097 Antakya Depremi

I. Haçlı Seferi sırasında, Antakya yakınlarında kamp kuran , Türk birliklerinin gerçekleştirdiği yıpratma saldırılarına karşılık vermeye çalışmışlardır. Bu esnada, Ocak ayının ilk gününde bir deprem meydana gelmiş, hemen ardından ise Haçlılar tarafından moral verici bir mucize

⁷¹ Chabot, *a.g.e.*, s. 183; Süryani Mihail, *Vakainame* 2, 39-40; Bozkuş, *a.g.m.*, s. 56.

⁷² Azîmî, *a.g.e.*, s. 32; Kesik, *a.g.e.*, s. 51.

⁷³ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, s. 174; İbnü'l-Kalânîsî, *a.g.e.*, 120-121; Kesik, *a.g.e.*, 51.

işareti olarak yorumlanan bir gökyüzü olayı gözlemlenmiştir.⁷⁴ Söz konusu depreme dair başka bir bilginin bulunmaması, bu sarsıntının büyük bir yıkıma yol açmadığı izlenimini vermektedir.

Sonuç

11. yüzyıl Anadolu coğrafyası, yalnızca siyasi değişimlerin değil, depremlerin sarsıcı etkisinin toplum hayatını önemli ölçüde şekillendirdiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu süreçte İstanbul'dan Antakya'ya, Erzincan'dan İzmir'e kadar uzanan geniş bir sahada hissedilen bu afetler, yerleşim yerlerinde ve toplumun zihninde büyük çaplı izler bırakmıştır. Şehirlerin karakteristik yapıları olan kiliseler, tapınaklar ve surların yıkılması, sarsıntıların şiddetini anlamamızı kolaylaştırmıştır. Hatta bazı yerlerde toprağın yarılıp insanları yutması gibi kayıtlar felaketin boyutunu göstermesi açısından önemlidir.

11. yüzyılı, Anadolu'nun deprem tarihi açısından önceki ve sonraki dönemlerden ayıran çok net farklar bulunmaktadır. Bu yüzyıl, bölgede Bizans hâkimiyetinin zayıfladığı ve Selçuklu Türklerinin coğrafyaya kalıcı olarak yerleştiği büyük bir geçiş dönemidir. Bu durum, depremler sonrasındaki imar faaliyetlerine de doğrudan yansımıştır. Yüzyılın başlarında İstanbul ve çevresindeki yıkımları Bizans imparatorları hızla onarıırken; yüzyılın sonlarında Antakya ve Erzincan gibi stratejik şehirlerin onarım sorumluluğu Selçuklu sultanlarına ve yerel beyliklere geçmiştir. Böylece yaşanan bu sarsıntılar, el değiştiren topraklarda yeni yönetimlerin halkı koruma ve devleti idare etme gücünü gösteren birer gelişme olmuştur. Ayrıca tarihi kayıtlara bakıldığında, depremlerin hemen ardından açlık, salgın hastalıklar ve tarımsal üretimde büyük kayıplar meydana geldiği görülmektedir.

Kaynaklardan elde edilen bilgiler, depremlerin o günün insanı için anlık bir yer sarsıntısından ibaret olmadığını açıkça göstermektedir. Bunun yanı sıra barınma sorunları, tarımsal kayıplar ve salgın hastalıklar gibi farklı sıkıntıları beraberinde getirmektedir. Özellikle toplumun bu olayları ilahi bir ikaz veya manevi bir ceza olarak anlamlandırması, afetlerin sadece fiziksel değil, inanç dünyasını da etkileyen olaylar

⁷⁴ Raymond d'Aguilers, *Historia Francorum Qui Ceperunt Iherusalem*, çev. John Hugh Hill, Laurita L. Hill, American Philosophical Society, Philadelphia, 1968, s. 32-36.

olduğunu göstermektedir. Bu noktada, Antakya'daki İncil hadisesi gibi detaylar, doğal olayların o dönemdeki dini çatışmalar ile nasıl ilişkilendirildiğine dair veriler sunmaktadır.

Deprem felaketlerinden sonra sıklıkla görülen onarım çabaları, yönetim mekanizmasının afete müdahale hızının devletin gücü ve disipliniyle ne kadar ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. II. Basileios ve Sultan Melikşah gibi büyük hükümdarların yıkılan şehirleri hızla ayağa kaldırma gayreti, yerleşik yaşamın sürekliliğini sağlama çabasının göstergesidir. Anadolu'da yaşanan bu yıkımlar, sarsıntıların hemen ardından sergilenen yeniden inşa çabalarıyla birleşince, bu coğrafyada hayata tutunma düşüncesinin ne kadar eskiye uzandığına dair deliller sunmaktadır. Nihayetinde, 11. yüzyılda meydana gelen sarsıntılar; yalnızca binaların yıkılışıyla değil, dönemin inanç dünyasındaki manevi karşılıklar ve idari yapıdaki onarım faaliyetleriyle harmanlanarak Anadolu'nun tarihsel sürecinde yerini almıştır.

Kaynakça

- Aktaş, Yasemin, "Erzincan'da Meydana Gelen Depremler (XI-XV. Yüzyıllar)", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 68 (2020), s. 407.
- Altan, Ebru, "VIII.-XI. Yüzyıllarda İstanbul ve Çevresinde Doğal Afetler", *Afetlerin Gölgesinde İstanbul*, (ed. Said Öztürk) İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 2009.
- Antaki, Ebü'l-Ferec Yahya b. Said b. Yahya, *Tarihü'l- Antaki*, Jarrous Press, Trablus 1990.
- Arık F. Şamil, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Meydana Gelen Depremler", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 16/27 (1992), s. 18-19.
- Arslandaş, Nuh, *İslam Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2003.
- Attaleiates, Mikhael, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- Bolat, Hatice, *Ioannes Skylitzes'in Bizans Tarihi İsimli Eserinin XII-XXIII. Bölümlerinin Çevirisi (959-1057)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- Bozkuş, Yıldız, "Süryani Mikhail, Urfalı Mateos ve Abu'l-Farac Kroniklerine Göre Orta Çağ'da Depremler", *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, 8 (2023), s. 54-56.
- Cedreni, Georgii, *Compendium Historiarum*, Paris 1864, s. 25, 231-234, 256.

Chabot, Jean-Baptiste, *Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d'Antioche, 1166-1199*, Ernest Leroux, Paris 1905, s. 133,160, 180, 183.

Cohen, Getzel M., *The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor*, University of California Press, Berkeley 1995.

D'aguilers, Raymond, *Historia Francorum Qui Ceperunt Iherusalem*, çev. John Hugh Hill - Laurita L. Hill, American Philosophical Society, Philadelphia 1968, s. 32-36.

Demirkent, Işın, "Bizans Kaynaklarına Göre IV-XI. Yüzyıllarda İstanbul ve Çevresinde Depremler", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2001, s. 64-65.

Dündar, Pınar, "Deprem Işıkları", *Bilim ve Teknik*, 604, (Mart 2018), s. 58-61.

Gautier, Paul, "Monodies inédites de Michel Psellos", *Revue des études byzantines*, No: 36, Institut Français D'études Byzantines, Paris 1978, s. 83-151.

Glycas, Michael, *Annales*, ed. I. Bekker, Impensis Ed. Weberi, 1836, s. 577, 605, 620.

Guidoboni Emanuela - Traina Giusto, "A new catalogue of earthquakes in the historical Armenian area from antiquity to the 12th century", *Annals of Geophysics*, 1995, s. 128.

Hüseyin Ebü'l-Hasan Sadreddin Ali b. Nasır b. Ali, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukiyye*, çev. Necati Lugal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1943, s. 35.

İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *İslam tarihi: el-kamil fi't-tarih tercümesi*, çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, s. 174.

İbnü'l-Kalanisi, Ebû Ya'la Hamza b. Esed b. Ali ed-Dımaşki, *Târîhu Ebî Ya'la Hamza İbni'l-Kalânîsî*, Matbaatü'l-Abai'l-Yesuiyyin, Beyrut 1908, s. 120-121.

İlgürel, Mücteba, "Bey", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1993, s. 186-188.

İstek, Gülten, *1101 Yılı Haçlı Seferi Ekkehard Von Aura ve Kroniği*, İksad Yayınevi, Ankara 2024.

Kaya Selim – Kırıllı Rahime, "Antakya'da Ortaçağ'da Meydana Gelen Doğal Afet ve Salgın Hastalıklara Bir Bakış", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Hatay 2014, s. 406, 408.

Kazhdan, Alexander P., "Boukellarion", *The Oxford dictionary of Byzantium*, C. 1, Oxford University Press, New York 1991, 316-317.

Kesik, Muharrem, *Cenâbi'ye göre Türkiye Selçukluları*, Selenge Yayınları, İstanbul 2023, s. 51.

Kırpık, Güray, *Belgelerle Çaka Bey*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

Komnena, Anna, *Alexiad*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996.

Kurat, Akdes Nimet, *Çaka Bey: İzmir ve civarındaki adaların ilk Türk Beyi M. S. 1081-1096*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1966.

Kuzucu, Kemalettin, "İstanbul'un 2000 Yıllık Deprem Tarihi", *İstanbul'un Deprem Gerçeği*, ed. Sevim Erdoğan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İstanbul 2021.

Mateos, Urfalı, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Mihail, Süryani, *Süryani Patrik Mihail'in Vakainamesi: 1. Kısım: 822-1042*, çev. Hrant D. Andreasyan, İstanbul 1944.

Mihail, Süryani, *Süryani Patrik Mihail'in Vakainamesi: 2. Kısım: 1042-1195*, çev. Hrant D. Andreasyan, İstanbul 1944.

Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017.

Reşidüddin Fazlullah Ebü'l-Fazl b. Ebi'l-Hayr Hemedani, *Cami'ü't-Tevarih Selçuklu Devleti*, çev. Erkan Göksu - H. Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul 2010.

Sancaklı, Nusret, *Marmara Bölgesi Depremleri: (M.Ö. 427 - M.S. 1912)*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2004.

Sevim, Ali, *Azîmî Tarihi: Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

Simbat Başkumandan, *Başkumandan Simbat Vekayinamesi (951-1334)*, çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1946.

Simbat *The Chronicle of Smbat Sparapet*, Trans.: Robert Bedrosian, Long Branch, New Jersey 2005, s. 11.

Şimşek, Mehmet, *Süryaniler ve Diyarbakır*, Chiviyazıları Yayınevi, Ankara 2003.

Tudebodus, Peter, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferler: Kudüs'e Yolculuk*, çev. Süleyman Genç, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

Vardan, Müverrih, *Türk Fütuhâtı Tarihi: (889-1269)*, çev. Hrant D. Andreasyan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1937.

Verdeyen, Frank, "Bizans Döneminde İstanbul'da Depremler: Halk Üzerinde Etki", çev. F. Şamil Arık, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 19/30 (1997), s. 310.

Yıldırım Kürşat – Nişancı Hakan, "Antik Çağlardan X. Yüzyıla Kadar Anadolu'da Depremler", *Avrasya Dosyası Dergisi*, 14/1 (2023), s. 127.

Yıldız, Mukadder, "Fulcherius Carnotensis Birinci Haçlı Seferleri Vakayinamesi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

Zonaras, Ioannes, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Extended Abstract

The geography of eleventh-century Anatolia represents a particularly critical period in regional history, one in which major political ruptures and destructive earthquakes occurred simultaneously. During this era, while the Byzantine Empire maintained its dominion over Anatolia, the balance of power began to shift fundamentally with the rise of the Seljuk Turks from the mid-century onward. With King Senekerim of Vaspurakan ceding his kingdom to Byzantium in 1021, the easternmost parts of Anatolia were incorporated within imperial borders; yet the Battle of Manzikert in 1071 shattered Byzantine dominance in the region, and in the final quarter of the century the Sultanate of Rum was established, with Suleiman Shah's authority extending as far as the Marmara coast. This political transformation played a decisive role in the reconstruction of cities following earthquakes: rulers who wielded strong central authority launched repair efforts swiftly, whereas under emperors weakened by internal strife these endeavors were at times considerably delayed.

The study examines, in chronological order, the earthquakes that affected various settlements across Anatolia — among them Constantinople, Melitene (Malatya), the Boukellarion theme (Bolu and its environs), Smyrna (İzmir), Diyarbakır, Antioch, Erzincan, and Nicaea (İznik). Sources belonging to different cultural traditions, chiefly Byzantine, Armenian, Syriac, and Islamic chronicles, were analysed comparatively; and the dating difficulties arising from differing calendar systems, together with contradictory information found in the chronicles, were brought to light as far as possible in an effort to arrive at the most accurate conclusions.

The first period examined in the study corresponds to the reign of Basil II (976–1025), recognised as one of the strongest phases of the Byzantine Empire in terms of both economic strength and central authority, during which three earthquake records are attested. In January 1010, during an extraordinarily harsh winter in which rivers, lakes, and even the sea were frozen, a violent earthquake struck Constantinople; aftershocks continued for approximately two months thereafter. During the main shock on 9 March around ten o'clock in the morning, a "star blazing like fire" was observed in the sky, and the domes of the Church of the Forty Martyrs and the Church of All Saints collapsed entirely. Emperor Basil II responded immediately to the devastation and ordered the ruined sections rebuilt without delay. The people of the time interpreted the earthquake not merely as a natural event but also as a harbinger of a revolt that had broken out in Italy. The outbreak of a rapidly spreading disease in the aftermath, claiming many lives, further compounded the dimensions of the disaster. In the early years of the century, not only

Constantinople but other Anatolian cities also suffered from seismic shocks. In Erzincan, a great earthquake occurring in one of the years 1011, 1012, or 1016 left the city almost entirely in ruins; the church and the fortress collapsed, and according to the accounts only the house of a compassionate individual named Kiragos remained standing. The sources also contain statements to the effect that the city was submerged under water following the earthquake, a circumstance attributed in all likelihood to the flooding of the Euphrates River. In August 1022, a violent earthquake struck the region of Melitene (Malatya); many houses were recorded as having collapsed and the city sustained considerable damage. The fierce wind that struck on the same day caused wheat gathered for threshing to be swept into the Euphrates, enlarging the scale of the disaster further through agricultural losses.

The earthquake of 1026/1027 in Constantinople, recorded during the reign of Constantine VIII (1025–1028), coincides with a period in which central discipline in the administration had begun to slacken. During the reign of Romanus III Argyrus (1028–1034), the capital experienced more than one earthquake. The tremors of the night of 13 August 1032 and of March 1033 caused severe damage to, or the outright collapse of, numerous buildings, inns, and hospitals on the opposite shore of Constantinople. The hospitals treating epileptics and lepers likewise suffered from the destruction. Emperor Romanus III Argyrus responded swiftly to the devastation wrought by the earthquakes, ordering damaged structures rebuilt, having cracks in the water pipes vital to Constantinople's supply repaired, and conducting extensive maintenance works.

Six earthquakes are recorded during the reign of Michael IV (1034–1041), and these tremors further aggravated the burden borne by a populace already oppressed by heavy taxation. In the great earthquake of 1035 in the Boukellarion theme, five villages were swallowed into fissures that opened in the earth. One of the most striking details of this period is that Nikephoros, a figure close to the emperor, decided to become a monk at the Stoudios Monastery despite having survived the earthquake — a concrete demonstration of how deeply the disaster left its mark on the inner lives of individuals, far beyond the physical destruction it wrought. The earthquakes in Constantinople in 1036 and 1037 created a prolonged atmosphere of psychological strain in the capital; the 1037 earthquake continued with aftershocks for approximately three months. The great earthquake of 1040 in Smyrna severely affected not only the city but also surrounding settlements; numerous buildings collapsed and a large portion of the city's population perished.

During the reign of Constantine IX Monomachos (1042–1055), the weakening of central authority made the repair of cities following four earthquakes in distant regions increasingly difficult, and the restoration of destroyed sites was in all probability delayed. In 1045, a great earthquake struck Antioch on the Friday of the Week of the Ninevites, causing many structures to be damaged and destroyed. In the same year, an earthquake in Erzincan and its surroundings caused serious devastation across the region. Numerous large buildings including churches sustained damage, many people fell into fissures that opened in the earth, and these crevices — which fell silent after prolonged cries — made plain the magnitude of the loss of life. Aftershocks continued for approximately one year; extraordinary natural phenomena, such as the reddening of the sun and the moon and the covering of the earth in thick fog or smoke, were also committed to record. In two earthquakes at Antioch in 1053–1054, striking accounts were set down not only of collapsing buildings but also of the ground splitting open and of people falling into the breach. The sources attribute the cause of these earthquakes to the Greeks' attempt to burn the Syriac Gospel; this interpretation clearly illustrates how natural disasters were linked to the religious conflicts of the period.

During the reign of Constantine X Doukas (1059–1067), the strain caused by a marked deterioration in security on Anatolia's eastern frontiers was compounded by great earthquakes that brought nearly the entire Marmara region under their impact. In the earthquake that struck on the night of 23 September 1063, many churches and houses were destroyed, with only a small fraction surviving the disaster. Three violent shocks were felt in the city; people in the grip of great fear and panic cried out and struggled to save their lives, and even women — who generally preferred to remain out of public view — were compelled to abandon their homes. Settlements on the Marmara shore such as Rhaidestos (Tekirdağ), Panion, and Myriophyton also sustained severe damage; and the Temple of Hadrian at Cyzicus, described as one of the magnificent architectural works of the age, was largely destroyed. Michael Psellos delivered a religious address in an effort to calm the people and alleviate their panic. Nicaea, in turn, suffered grievous damage in a great earthquake in 1065; the Church of the Holy Fathers and the Hagia Sophia were destroyed, and part of the city walls collapsed. The people of the time regarded this devastating impact as a punishment visited upon them by the Creator for their sins; they also recorded the appearance of a comet nearly the size of the moon that remained visible for forty days.

As Seljuk dominance over Anatolia grew stronger in the final quarter of the century, a great earthquake struck Constantinople in 1085, claiming thousands

of lives. In this tremor, which fell on the feast day of Saint Nicholas, numerous houses, porticoes, and churches were destroyed, and the great majority of those buried beneath the rubble perished. During the reign of Seljuk Sultan Malik-Shah (1072–1092), a great earthquake struck the region of Syria or Antioch in 1091; many houses and churches in Antioch were destroyed, the Church of the Lady (the Virgin Mary) sustained serious damage, and between seventy and eighty-six towers of the city walls collapsed. The statues and Christian figures discovered in the foundations of the fallen towers were interpreted in different ways by different sources, reflecting both the scale of the earthquake and the social and religious atmosphere of the era. The towers, which remained in ruins for a long time, were subsequently repaired on the orders of Sultan Malik-Shah. During the First Crusade, another earthquake struck near Antioch in January 1097; a celestial event observed by the Crusaders immediately following this tremor was interpreted as an encouraging sign of a miracle.

The findings clearly demonstrate that earthquakes in eleventh-century Anatolian geography were not perceived as mere natural events. These tremors, which brought in their wake secondary disasters such as housing crises, agricultural losses, and epidemic diseases, were commonly interpreted in the popular consciousness as divine warnings or as punishment for sins committed. While the destruction of churches, temples, and walls facilitates our understanding of the intensity of the tremors, the community's endeavour to make sense of these events within a spiritual framework lays bare the profound resonance of such disasters in the world of belief. The efforts at restoration displayed by rulers in the wake of earthquakes attest to both the drive to ensure the continuity of settled life and the sense of responsibility that administrators felt toward the land and people under their governance. The determination of emperors such as Basil II and Romanus III Argyrus, or of Seljuk rulers such as Sultan Malik-Shah, to swiftly restore destroyed cities and structures is the most tangible reflection of this responsibility. Ultimately, when the tremors of eleventh-century Anatolia are evaluated from a broad perspective — encompassing the collapse of buildings, the deep psychological shocks experienced by communities, the post-disaster restoration capacity of administrative structures, and religious and cultural interpretations — the decisive role played by natural events in shaping the history of the region emerges with unmistakable clarity.